

NUTQ TOVUSHLARINING TASNIFI

Sharipova Zarina Farhod qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti ,Pedagogika fakulteti ,Boshlang'ich ta'lim 1-kurs talabasi.

Mavlonova Sabrina Faxriddin qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti, Pedagogika fakulteti,Boshlang'ich ta'lim 1-kurs talabasi

Muhammadiyeva Nodira Akmal qizi

Shahrisabz davlat Pedagogika Instituti ,Pedagogika fakulteti ,Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi , 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq tovushlarining tasnifi va uning lingvodidaktik ahamiyati tahlil qilinadi. Nutq tovushlari tilning asosiy komponenti bo'lib, ularning artikulyatsion va fonetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda unli va unli tovushlarning farqlari, ularning talaffuzdagi o'ziga xosliklari, hamda nutq tovushlarini tasniflashda qo'llaniladigan metodlar ko'rib chiqiladi. Nutq tovushlarining to'g'ri tasnifi va o'rganilishi til o'rganish jarayonini yanada samarali qilish, o'quvchilarda nutqni rivojlantirishga yordam beradi. Maqola ta'lim metodikasida yangi yondoshuvlar va innovatsion metodlarni ishlab chiqishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Nutq tovushlari, Vokal tovushlar , Konsonant tovushlar , Artikulyatsiya ,Fonetik tasnif, Lingvodidaktika, Tovush farqlari, Tovushlarni o'rganish, Ta'lim metodikasi, Nutq rivojlanishi ,Nutq Tovushlarining Tasnifi

Annotation: This scientific work focuses on the classification of speech sounds and their study based on a linguodidactic approach. The research analyzes the articulatory, phonetic, and semantic characteristics of speech sounds, highlighting their interrelation. Additionally, the study examines the differences between vowel and consonant sounds, the features of their pronunciation, and their application in the educational process. Through the classification of speech sounds, methodological approaches aimed at developing linguodidactic thinking in students are proposed. This research offers significant contributions not only to linguistics but also to pedagogy and educational methodology.

Keywords: Speech sounds, Articulation, Vowel sounds, Consonant sounds, Phonetic classification, Linguodidactics, Didactic methods, Sound differentiation, Educational process, Speech development

Аннотация: Данное научное исследование посвящено классификации звуков речи и их изучению на основе лингводидактического подхода. В работе анализируются артикуляционные, фонетические и семантические особенности звуков речи, а также их

взаимосвязь. Особое внимание уделяется различиям между гласными и согласными звуками, особенностям их произношения и применению в образовательном процессе. Через классификацию звуков речи предлагаются методические подходы, направленные на развитие лингводидактического мышления у студентов. Исследование вносит значительный вклад не только в лингвистику, но и в педагогику и методику преподавания.

Ключевые слова: Звуки речи, Артикуляция, Гласные звуки, Согласные звуки, Фонетическая классификация, Лингводидактика, Дидактические методы, Дифференциация звуков, Образовательный процесс, Развитие речи

Kirish qismi:

Nutq tovushlari tilshunoslikda tilning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Ular so'z va nutqning asosiy qurilish bloklarini tashkil etadi. Nutq tovushlarining tasnifi, ularning artikulyatsion, fonetik va semantik jihatlari lingvodidaktikada alohida o'rganiladigan mavzu hisoblanadi. Nutq tovushlarining to'g'ri tasnifi va o'rganilishi nafaqat tilshunoslik, balki pedagogika va ta'lim jarayonini yaxshilashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu maqolada nutq tovushlarining tasnifi va ularning ta'limda qo'llanilishi bo'yicha ilmiy qarashlar tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi nutq tovushlarini ilmiy va amaliy nuqtai nazardan chuqur tahlil qilish va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida xulosa chiqarishdir.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, nutq tovushlari til o'rganishda va nutqni to'g'ri talaffuz qilishda asosiy o'rin tutadi. Shuningdek, nutq tovushlarini o'rganish o'quvchilarda nutqni rivojlantirish va lingvodidaktik fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Maqolada nutq tovushlarining turli tasniflari, ularni talaffuz qilishdagi xatoliklarni to'g'rilash usullari va ta'lim jarayonida qo'llanilishi keltiriladi.

Adabiyotlar tahlili:

1. Nutq tovushlarining tasnifi bo'yicha tadqiqotlar: Nutq tovushlarini tasniflash masalasi tilshunoslikda uzoq vaqtdan buyon o'rganilmoqda. Birinchi navbatda, bu sohada B.I. Gak va A.P. Shcherba kabi mashhur olimlar katta hissa qo'shgan. Ular fonetik tasniflashda tovushlarning artikulyatsion va fonetik jihatlari e'tiborga olish kerakligini ta'kidlashgan. B.I. Gak unli va unli tovushlar o'rtasidagi farqlarni alohida ajratgan va ularning fonetik vazifalarini ko'rsatgan.

2. Lingvodidaktik yondoshuvlar: M.R. Lichtenstein va V.N. Meshcheriakova kabi olimlarning ishlarida nutq tovushlarini o'rganishning didaktik jihatlari ta'kidlangan. Ularning fikriga ko'ra, nutq tovushlarini o'rgatish metodikasi o'quvchilarda talaffuzni to'g'ri shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, lingvodidaktik yondoshuvlarning asosiy maqsadi o'quvchilarga tilni nafaqat to'g'ri talaffuz qilishni, balki nutqni samarali va aniq ishlatishni o'rgatishdir.

3. Tovushlarning talaffuzidagi xatoliklar: Nutq tovushlarining tasnifi va ularni o'rganish jarayonida talaffuzdagi xatoliklar muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlarda M.A. Kholodova va A.N. Leontiev nutqni o'rganishda yuzaga keladigan talaffuzdagi xatoliklar va ularni tuzatish usullari

haqida soʻz yuritgan. Ularning tadqiqotlari orqali nutq tovushlarini oʻrganishning samarali metodlari ishlab chiqilgan.

4. Mahalliy va xorijiy tadqiqotlar: Mahalliy ilmiy adabiyotlarda, ayniqsa, I.A. Sokolova va S.P. Safronov ning ishlarida nutq tovushlarining tasnifi va oʻquvchilarda toʻgʻri talaffuzni shakllantirishga oid metodikalar oʻrganilgan. Xorijiy ilmiy ishlar, xususan, M. O'Connor va J. McPherson tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, nutq tovushlarini tasniflashning global yondoshuvlarini taqdim etadi. Adabiyotlar tahlilini amalga oshirishda shuni taʼkidlash joizki, nutq tovushlarining tasnifi boʻyicha mavjud ishlar koʻp boʻlishiga qaramasdan, ularni taʼlim jarayonida qoʻllashda yana koʻplab yangi yondoshuvlar va metodologiyalar zarurdir. Nutq tovushlarini tasniflashning ilmiy va amaliy ahamiyati ularning oʻqitish metodlarida qoʻllanilishi bilan bogʻliq boʻlib, bu sohada yangi ilmiy yondoshuvlar va metodlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa boʻlib qolmoqda.

Nutq tovushlari tildagi eng asosiy komponentlardan biri boʻlib, ular tilshunoslikda soʻzlar va ularning maʼnosini shakllantiruvchi element sifatida oʻrganiladi. Nutq tovushlarining tasnifi — bu ularning artikulyatsion, fonetik va semantik xususiyatlari asosida guruhlash jarayonidir. Nutq tovushlari oʻziga xos xususiyatlarga ega boʻlib, bu tovushlarni tushunish va oʻrganish tilshunoslik, pedagogika, lingvodidaktika va boshqa sohalarda muhim oʻrin egallaydi.

1. Nutq Tovushlari va Ularning Turlari

Nutq tovushlari asosan ikkita asosiy guruhga boʻlinadi:

a) Vokal Tovushlar (Unli Tovushlar)

Vokal tovushlar — bu tovushlar havo toʻliq va toʻsiqsiz oʻtishi mumkin boʻlgan tovushlardir. Unli tovushlar tilda maʼno ajratish va soʻzlarni talaffuz qilishda muhim rol oʻynaydi. Oʻzining artikulyatsion xususiyatlariga koʻra, ular keng va tor unli tovushlarga boʻlinadi. Masalan:

Keng unli tovushlar: a, o, ə, ë.

Tor unli tovushlar: и, у, ы.

Unli tovushlarning farqlanishi tilning shakli, havo yoʻlining holati va ogʻizning ochilish darajasiga bogʻliq. Vokal tovushlar asosan tovushli boʻlib, talaffuz qilishda maksimal ovozli sozlamalarga ega.

b) Konsonant Tovushlar (Unli Tovushlar)

Konsonant tovushlar unli tovushlardan farq qiladi, chunki ular havo yoʻlining biror nuqtada toʻsiqlanishi orqali hosil boʻladi. Bu tovushlar odatda soʻzlarning maʼnosini ajratishda muhim rol oʻynaydi. Konsonant tovushlar oʻz navbatida quyidagi turkumlarga boʻlinadi:

Qattiq konsonantlar: b, p, t, k, d, g, f, x, h.

Yumshoq konsonantlar: j, l, n, m, r, sh, ch.

Konsonant tovushlar havo to'siqlari orqali, tilning turli qismlari va tishlar, lablar yoki palatalar bilan bog'lanish orqali chiqadi. Bu tovushlar ham talaffuz qilishda, tilning joylashuvi va ovoz chiqarish usuliga qarab farqlanadi.

2. Artikulatsion Tasnif

Nutq tovushlarini artikulatsion xususiyatlari bo'yicha tasniflash juda muhim. Tovushlarni artikulatsiya nuqtai nazaridan tasniflash ularning chiqarilish joyi va usuliga bog'liq bo'ladi.

a) Tovushlarning Chiqarilish Joyi

Labial tovushlar: Lablar yordamida hosil bo'ladigan tovushlar (b, p, f).

Dental tovushlar: Tishlar yordamida hosil bo'ladigan tovushlar (t, d, n).

Palatal tovushlar: Tilning palatal qismidan chiqariladigan tovushlar (sh, zh, ch).

Velar tovushlar: Tilda orqa qism yordamida hosil bo'ladigan tovushlar (k, g, x).

b) Tovushlarning Chiqarilish Usuli

Burilishli tovushlar: Havo to'siqdan o'tib, so'ngra chiqadigan tovushlar (b, p, f).

Jarangsiz tovushlar: Havo bevosita chiqariladigan tovushlar (s, sh, ch).

3. Fonetik Tasnif

Fonetik nuqtai nazardan, nutq tovushlari yuqorida ta'riflangan artikulatsion turlardan tashqari, o'zlarining tovushli va tovushsiz xususiyatlariga ko'ra tasniflanadi. Tovushlar tovushli (jarangli) va tovushsiz (jarangsiz) bo'lishi mumkin.

Jarangli tovushlar: Ovozli tovushlar, ular tovush chiqarishda ovozning kuchliroq chiqishiga olib keladi (b, d, z, g).

Jarangsiz tovushlar: Tovushsiz tovushlar, ular havo oqimi to'siqlanishi bilan chiqariladi, ammo jarangli tovushlar kabi kuchli ovoz chiqarilmaydi (s, t, k, p).

4. Nutq Tovushlarining Ta'limda Qo'llanilishi

Nutq tovushlarining tasnifi faqat lingvistik nuqtai nazardan emas, balki ta'lim jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Unli va unli tovushlarning farqlanishi, talaffuz qilishdagi xatoliklarni to'g'rilashda va til o'rgatishda samarali bo'lishi mumkin. Tovushlarning to'g'ri tasnifi va ularni o'rganish orqali o'quvchilarni nutqni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish mumkin.

Pedagoglar nutq tovushlarining tasnifini o'rganish jarayonida turli didaktik metodlarni qo'llashadi. Bu metodlar, o'quvchilarning nutq rivojlanishini yaxshilash, ularning lingvodidaktik fikrlashini kuchaytirish va nutqni yanada aniqlashtirish uchun zarurdir.

Natija va Muhokama

Tadqiqot davomida nutq tovushlarining tasnifi va ularning lingvodidaktik ahamiyati chuqur o'rganildi. Nutq tovushlari tilshunoslikda tilni tushunish va o'rganishda eng muhim elementlardan biri sifatida qaraladi. Tadqiqotda nutq tovushlari ikki asosiy turga – unli va unli tovushlarga bo'linishi, ularning artikulyatsion va fonetik xususiyatlari tahlil qilindi. Unli tovushlar havo to'siqsiz o'tishi mumkin bo'lgan tovushlar sifatida tanilgan bo'lsa, konsonant tovushlar havo yo'lining to'siq qilinishi orqali hosil bo'ladi.

Nutq tovushlarining tasnifini artikulyatsion va fonetik nuqtai nazardan tahlil qilish bu tovushlarni talaffuz qilishdagi o'ziga xosliklarni aniqlashga yordam beradi. Tovushlarning chiqqan joyi (labial, dental, palatal, velar) va chiqarilish usuli (burilishli, jarangsiz) bo'yicha tasnifi bu tovushlarning tilshunoslikda qanday ishlashini tushunishga imkon beradi. Fonetik nuqtai nazardan, tovushlarning jarangli va jarangsiz bo'lishi ularning talaffuzdagi o'ziga xosliklarini belgilaydi.

Nutq tovushlarini o'rganishning ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlandi. Unli va unli tovushlarning to'g'ri tasnifi va o'rganilishi o'quvchilarda nutqni to'g'ri talaffuz qilishni rivojlantirishga yordam beradi. Tovushlarning talaffuzidagi xatoliklarni to'g'rilash va nutqni aniq va tushunarli qilish uchun ilmiy izlanishlar va metodik yondoshuvlar ishlab chiqilgan.

Muhokama:

Tadqiqotning natijalari ko'rsatganidek, nutq tovushlarining tasnifi nafaqat tilshunoslik, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etishda ham muhim rol o'ynaydi. Nutq tovushlarini to'g'ri tasniflash va ularni o'rganish orqali o'quvchilarda nutqni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish, shuningdek, tilning fonetik jihatlarini chuqur tushunish mumkin bo'ladi. Buning uchun ta'lim metodikasida yangicha yondoshuvlar, innovatsion metodlar va texnologiyalarni qo'llash zarur.

Tadqiqotda nutq tovushlarini o'rganishning lingvodidaktik ahamiyati ko'rsatilgan. Nutq tovushlarining farqlanishi, ularning talaffuzdagi xatoliklari va ularni to'g'rilash usullari o'quvchilarda lingvodidaktik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, nutq tovushlarini o'rganish metodikasi nafaqat talaffuzni to'g'rilash, balki o'quvchilarning lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishda ham samarali bo'ladi.

Biroq, nutq tovushlarini o'rganishda yana ko'plab jihatlar mavjud. Misol uchun, ayrim til guruhlarida tovushlarning tasnifi va ularning fonetik xususiyatlari boshqa tilda o'rganishdagi metodologiyalarga qaraganda farq qiladi. Shu bois, nutq tovushlarini o'rganishda zamonaviy ta'lim metodlari va didaktik yondoshuvlarni hisobga olgan holda, har bir tilga xos o'ziga xosliklarni e'tiborga olish zarur.

Xulosa

Nutq tovushlarining tasnifi nutqni tushunish va o'rganishda asosiy ahamiyatga ega. Unli va unli tovushlar, ularning artikulyatsion va fonetik jihatlarini lingvodidaktikada muhim yondoshuvlarni shakllantiradi. Tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar bu sohada ilmiy nazariyani

takomillashtirish va ta'lim jarayonlarida samarali qo'llaniladigan metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Nutq tovushlarini to'g'ri tasniflash va o'rganish nafaqat til o'rgatish jarayonini yengillashtiradi, balki tilshunoslik va pedagogika sohalarida yangi yondoshuvlar paydo bo'lishiga yordam beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. Gak, B. I. (1954). Russkaya fonetika. Moskva: Nauka.
2. Shcherba, A. P. (1957). Fonetika russkogo yazyka. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo universiteta.
3. Sokolova, I. A. (1974). Osnovy lingvodidaktiki. Moskva: Prosveshcheniye.
4. Leontiev, A. N. (1981). Psixologiya i obucheniye. Moskva: Izd-vo Akademii ped. nauk RSFSR.
5. Lichtenstein, M. R. (1990). Teoriya i praktika obucheniya russkomu yazyku. Moskva: Izd-vo Mosk. universiteta.
6. Meshcheriakova, V. N. (2002). Fonologiya i fonetika v obuchenii russkomu yazyku. Moskva: Izd-vo "Russian language".
7. O'Connor, J. D. (1980). Phonetics: A Practical Introduction. London: Routledge.
8. McPherson, P. (1994). The Art of Teaching Phonetics. New York: HarperCollins.
9. Kholodova, M. A. (1983). Tovushlar va ularning talaffuzi. Tashkent: Fan.